

İktisadi Kalkınma Sürecinde Üretim Faktörlerinin Yeniden Değerlendirilmesi

BU SUNU, PROF. DR. MEHMET KARAGÜL'ÜN **DÜNYA EKONOMİSİ** KİTABINDAN,
PROF. DR. MAHMUT MASCA TARAFINDAN HAZIRLANMIŞTIR.

İktisadi Kalkınma Sürecinde Üretim Faktörlerinin Yeniden Değerlendirilmesi

Teoride dört olarak belirlenen üretim faktörlerini; *insan ve doğal kaynaklar* şeklinde ikiye indirgemek mümkündür. Çünkü *emek ve müteşebbis* asli olarak insan kaynaklıdır. Sermaye ise insanın bir önceki dönemde, doğal kaynağı işlemesiyle ortaya çıkan gelirden tasarruf edilen birikimden başka bir şey değildir. Dolayısıyla mali sermaye; insan ve doğal kaynaklar gibi tabii bir değer değil, insanın doğal kaynakları işlemesiyle ortaya çıkan türetilmiş iktisadi bir değerdir.

Vasıfsız insan gücü olarak tanımlanan emeğe karşılık müteşebbis, nispeten eğitilmiş ve risk alabilen kişi anlamına gelmektedir. Sonuçta ikisi de insandır. Bu nedenle tabii üretim faktörlerini; **insan ve doğal kaynaklar** olarak ikiye indirgemek yanlış olmasa gerek.

Bugün dışarı mali sermaye pazarlayan ülkelerin, mevcut sermaye birikimlerini, dışarıdan aldıkları borçlarla gerçekleştirdikleri yatırımlardan elde edilen gelirle sağladıklarını iddia etmek mümkün değildir. Dolayısıyla az gelişmiş ülkeler, iktisaden geri kalmışlık kışkıracısından kurtulmak için borçlanmak değil, borçlanmadan kısıtlı da olsa kendi yerel kaynakları ile kalkınmak zorunda olduklarını kabul etmek zorundadırlar.

Çünkü her bir toplum için mutlak surette çıkar yol; kendi öz kaynaklarından nicelik ve nitelik olarak en üst düzeyde faydalanabilmektir. Lakin böylesi bir iktisadi etkinlik için ülkede, öncelikle sermaye olgusu yeni baştan ele alınmalıdır.

Çünkü sermayeyi; sadece para ve maddi birikimlerden oluşan iktisadi değerler olarak algılamak yerine: *üretime doğrudan ve dolaylı olarak pozitif etki yapabilme özelliğine sahip, maddi ve manevi her türlü değerler* olarak kabul etmek çok daha tutarlı olsa gerek.

İktisadi Kalkınma Ekseninde Sermayenin Yeniden Tanımlanması

Bugüne kadar gerek verilen iktisat eğitiminin ve gerekse toplumsal algıların oluşumu itibariyle “sermaye” kavramı düşünce âlemimizde, hep para ve paranın satın alabileceği maddi birikimler şeklinde algılanmaktadır.

Gerçekte ise **sermaye**'yi; *üretime nicelik ve nitelik olarak pozitif katkı sağlayan her türlü maddi ve manevi değerler* olarak tanımlamak mümkündür.

Bu bağlamda, sermaye kavramı içine bilindik *fiziki ve mali sermayeye* ilave olarak, sağlıklı, eğitilmiş ve tecrübeli insan anlamına gelen *beşeri sermaye* ile bir toplumdaki dikey ve yatay karakterli güvene dayalı ilişkiler düzeyini ifade eden sosyal *sermayeyi* eklemek durumundayız.

Beşeri Sermaye ve İktisadi Kalkınma

Beşeri Sermayenin Tanımlanması

Belli bir eğitime sahip, mesleği konusunda tecrübeli, yeniliklere karşı kolay uyum sağlayabilme yeteneği olan, bedeni ve zihni konuda çalışmasına engel bir hali olmayan kişilerin üretime olan katkısını **beşeri sermaye** olarak tanımlamak durumundayız.

Beşeri sermayeyi sadece eğitimle özdeşleştirmek mümkün değildir. Çünkü konu insanın niteliğini vurguladığı için, eğitimin yanında sağlık, dinamik nüfus miktarı ve beyin göçü gibi diğer faktörleri de beşeri sermaye birikimine etki eden unsurlar arasında değerlendirmek gerekmektedir.

Fiziki ve Beşeri Sermayenin Karşılaştırılması

*Klasik sermayenin oluşturulması ve üretime koşulması ciddi manada maliyet ve uğraşı gerektirmektedir. Aynı özelliği beşeri sermayede de görmek mümkündür.

Ancak beşeri sermayeye yapılan bir yatırım (eğitim-sağlık) sadece üretimle bağlantılı olmayıp aynı zamanda ferdin yaşam kalitesini arttıran, sosyal ilişkileri geliştiren bir etkiye de sahiptir.

*Beşeri sermayenin fiziki sermayeden tamamen farklı olduğu bir başka yönü ise durağan olmamasıdır. Çünkü beşeri sermaye devamlı değişken bir yapıya sahiptir.

*Beşeri sermayenin *dinamik* oluşu nedeniyle stoklanması mümkün değildir. Bu nedenle beşeri sermayenin kullanılmadığı her zaman dilimi onun kaybı anlamına gelmektedir.

*Beşeri sermaye ile fiziki sermayenin birbirinden ayrıldığı diğer bir önemli yönü ise *yanlı olup olmamasıdır*.

Fiziki sermaye kullanılıp kullanılmama ve nerede ne zaman kullanılacağı konusunda tamamen yansız, diğer bir ifade ile pasif bir konumdadır.

Ancak beşeri sermaye için aynı şeyi söylemek olası değildir. Çünkü beşeri sermaye nerede, ne zaman ve hangi şartlarda çalışacağına kendisi karar vermek durumdadır.

Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Yapılan bir çok ampirik çalışmada iktisadi büyüme ile eğitim ve sağlık harcamaları arasında pozitif yönlü güçlü ilişkinin olduğu saptanmıştır.

Hatta eğitim ve sağlık harcamalarının ayrı ayrı değil, birlikte koordineli yapılması halinde, ilgili ilişkinin çok daha kuvvetli gerçekleştiği görülmüştür.

Bu çerçevede sağlıklı ve eğitilmiş fertlerin, toplumda tüketici ve üretici olarak daha etkin davrandıkları tespit edilmiştir.

Ayrıca, sağlıklı fertlerin daha iyi eğitilebilir olması gerçeği diğer bir husustur.

Bir başka önemli nokta ise sağlıklı insanların eğitilmesi halinde eğitim yatırımından daha uzun süreli yararlanma imkânı doğmasıdır. Dolayısıyla, bu bağlamda eğitim ve sağlığın birbirini tamamladığını açıkça söyleyebiliriz.

Beşeri Sermayenin Etkin Kullanımı

Beşeri sermayenin üretkenliğini arttırıcı faktörleri fiziki olanlar ve olmayanlar şeklinde iki kısma ayırmak mümkündür.

Fiziki olanlar, çalışma ortamının imkânları, ücret düzeyi ve beşeri sermaye ile fiziki sermaye arasındaki tamamlayıcılık özelliği şeklinde;

Fiziki olmayanları ise çalışanın işine olan bağlılığını etkileyen, sosyal sermaye ile diğer ahlaki ve sosyal değerler şeklinde sıralamak mümkündür.

Sosyal Sermaye ve Azgelişmiş Ülkelerde İktisadi Kalkınma

Sosyal Sermayenin Tanımlanması ve Oluşumu

En basit şekil ile sosyal sermaye; *en az iki kişi arasında, güvene dayalı kurulabilen iletişim imkânı olarak tanımlanabilir.*

Biraz daha geniş bir tanımlamayla, *toplumu oluşturan fertler, sivil toplum örgütleri ve kamu kurumları arasındaki yatay ve dikey karakterli koordinasyon faaliyetlerini kolaylaştırarak toplumun üretkenliğini arttıran, güven, norm ve iletişim ağı imkânları şeklinde tanımlamak mümkündür.*

Ekonomik açıdan ise sosyal sermayeyi, kişi ve kurumlar arası güvene dayalı ilişkilerin, ekonomik etkinliğe ve üretime yansımaları şeklinde ifade etmek mümkündür.

Sosyal Sermayenin Fiziki-Mali, Beşeri ile Etkileşimi

İktisadın asli eylemi olan üretim; sosyal sermayenin yönlendirmesi ve beşeri sermayenin bilinçli bir şekilde fiziki sermayeyi kullanarak, doğal kaynakların işlenmesiyle ortaya çıkan ekonomik bir değerdir.

Bir milletin kalkınması için temel sermaye ihtiyacı, sosyal ve beşeri sermayedir. Ancak bu ikisinin uyumlu bir biçimde kullanımıyla ekonomik kalkınmaya bağlı ülkede fiziki ve finansal sermaye birikimi sağlanabilecektir. Fakat ülkedeki güven düzeyinin kaybolmasıyla eldeki birikmiş olan bütün ekonomik değerler çöküşle birlikte kaybolacaktır.

Bundan da açıkça görülmektedir ki az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iktisadi kalkınmaları için ihtiyaç duyulan temel gereksinim, mali sermayeden ziyade toplumsal güven düzeyine bağlı sosyal sermayeyi geliştirmektir.

Sosyal Sermaye ve İktisadi Kalkınma

İktisadi kalkınma ve sosyal sermaye arasındaki dolaylı etkiler ise mevcut üretim faktörlerinin daha verimli ve rasyonel kullanılmasına imkân vermesiyle gerçekleşmektedir.

Ayrıca, yolsuzlukların ve bürokratik işlemlerin azalması, demokratikleşme, insan hakları ve politik istikrarın sağlanması, üretkenliği arttırmaktadır. Çünkü söz konusu kriterlerin varlığı ilgili ülkelerde mevcut kaynakların, daha verimli oldukları alanlarda çok daha etkin olarak kullanılmasına yol açmaktadır.

Öte yandan güvenin hâkim olmadığı toplumlarda, ekonomik örgütler daha çok aile şirketi olarak kurulmaktadır. Dolayısıyla, Dünya çapında belli bir gücü yakalama imkânı bulunmayan ve kurumsallıktan uzak olan bu tür şirketler, çoğu zaman kısa ömürlü ve sığ bir yapıya sahip olmaktadır.

Söz konusu yapıdaki küçük boyutlu işletmelerin hem uzun ömürlü olamaması, hem de küresel düzeydeki diğer firmalarla rekabet yapamaması, ilgili ülkeler açısından ekonomik anlamda önemli bir kayıp olarak değerlendirilmektedir.

Bireyler arası ilişkilerinde “güven katsayısı” yüksek olan toplumlarda; bireylerde, diğerkâm, fedakârlık ve paylaşım gibi sosyal sorumlulukların düzeyi artmakta, adli vakaların azalmasıyla birlikte toplumun her türlü yaşam maliyeti de düşmektedir.

Bütün bunların sonucunda oluşan güven ortamı nedeniyle insanlar daha fazla çalışma, gelecek için yatırım yapma, ekonomik yenilikler için açık olma, konularında çok daha istekli davranabildikleri görülmektedir.

Sosyal ve İdari Yapı Ekseninde İktisadi Kalkınma

İktisadi kalkınma ile sağlıklı bir toplum yapısı bir birinden ayrılmayan iki temel olgudur. Güvene dayalı sosyal ilişkilerin yoğun olduğu ülkelerde, bütün toplum kesimleri ve kurumlar hep birlikte ülke içinde güç birliği yaparak, dışarıya karşı ülke çıkarlarını koruma ve toplumun menfaatlerini çoğaltma konusunda ortak çaba sarf etmektedirler.

Ancak, yeterli güven düzeyine/sosyal sermayeye sahip olmayan ülkelerde ise içeride birbirine güvenmeyen etnik, dini ve mezhep farklılığına dayalı muhalif kesimlerin, birbirlerine karşı iktidarı elde edebilmek için çoğu zaman dışarıyla dirsek temasında bulunmak pahasına, içerideki alternatifini yok etme mücadelesi vermeleri oldukça yaygın bir tutumdur.

Böyle bir yapı sayesinde yayılmacı güçler, hem hedefini zayıflatarak, hem de ilgili ülke üzerindeki kendi menfaatlerinin koruma karşılığında söz konusu ülkedeki iktidara geçici olarak şartlı destek vermektedirler. Bu gün etrafımıza baktığımızda birçok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede benzer tabloyu açıkça görebilmemiz mümkündür. Böyle bir yapı ve yöntemle hiçbir ülkenin kalkınması mümkün gözükmemektedir.

Az gelişmiş Ülkelerde Fiziki ve Mali Sermaye ile İktisadi Kalkınma İlişkisi

Az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınma çabalarında, makine ve teçhizattan oluşan fiziki sermaye ile parasal değerlerden müteşekkil olan finansal sermayenin gerekliliğini inkâr etmek mümkün değil.

Ancak yukarıda *üretim faktörlerinin yeniden yorumlanması* başlığı altında da değinildiği üzere, fiziksel ve mali sermaye, asli değil türev bir üretim faktörüdür.

Bu çerçevede, asli üretim faktörleri yeterince mevcutken, türevlerinin kıt olmasından dolayı üretim yapmaktan geri kalmak çok da anlamlı olmasa gerek.

Çünkü bugün gelişmişlik sıfatına sahip olan ülkelerin hemen hepsinde iktisadi kalkınma; dışarıdan borç alarak *türev üretim faktörü* eksikliğini gidermek şeklinde değil, asli üretim faktörlerini kullanarak, türev üretim faktörlerini kendi imkânları ile oluşturmak suretiyle gerçekleşmiştir.

Özet: Gayri İktisadi Değerler ve Ekonomik Kalkınma

İktisadın sosyal bir disiplin olması sebebiyle, üretim ve tüketim gibi ekonomik olayların sadece iktisadi değerlerle izah edilememesi, bu konuda bizleri, coğrafya, tarih, din ve iktisadi teorilerin yeniden ele alınışı gibi farklı arayışlara itmektedir.

İlkel hayat tarzında **coğrafyanın** sunduğu imkânlar insanlar için önemli bir fırsatken, modern çağda imkânsızlıkların fırsata döndüğünü görüyoruz.

Tarihi sürecin de toplumların kalkınmasında önemli bir rol aldığını söyleyebiliriz. Çünkü tarih içinde toplumların gelişmelerinin iniş ve çıkışlardan oluştuğunu görmek mümkündür. Söz konusu dalgalanmalarda, zirveye ulaşan toplumun, korkularının kaybolması nedeniyle tembelleştiğini, inişte olan toplumun da korku ve endişelerle çok daha fazla çabalayarak kalkışa geçtikleri söylemek mümkündür.

İnsanların; kendisini, başkalarını ve dünyayı tanımlamada temel belirleyici olan **dini anlayışların**, ister istemez iktisadi davranışlarını da etkilediğini söylemek durumundayız.

Bu bağlamda kaderciliği ve teslimiyetçiliği öngören dini algıların yerine, aklı ön plana çıkaran ve insana yetki ve sorumluluk tanıyan dini anlayışların iktisadi ve toplumsal kalkınmada önemli katkı sağladığını belirtmek gerekmektedir.

Toplumların ekonomik kalkınmalarında etkili olan bir başka faktör ise mevcut kapitalist iktisat teorisinin sorgulanmasından geçmektedir.

Bu noktada, öncelikle insan ve doğal kaynaklardan oluşan asli üretim faktörleri ile fiziki sermaye ve girişimciden oluşan türetilmiş üretim faktörlerini ayırtmak gerekmektedir.

Özellikle, insani kaliteyi ve değerleri ön plan çıkaran beşeri ve sosyal sermayenin, üretimdeki rolü dikkate alınmak zorundadır.